

De bokkenrijders: fantasie of werkelijkheid?

Vooraf:

In twee opeenvolgende artikelen wordt iets verteld over de bokkenrijders. In het eerste artikel ga ik, na een korte inleiding, in op de opkomst en de ondergang van de bokkenrijders en vervolgens wordt iets verteld over het gebied waar de bokkenrijders actief waren.

In een volgend artikel zal ik aandacht besteden aan de rechtspleging en de martelmethode en op het leven van enkele bokkenrijders uit Schin op Geul en Walem.

Inleiding

Wie op een willekeurige plek door Zuid-Limburg rijdt of loopt, zal hoogst waarschijnlijk langs een boerderij of kerk komen die 250 jaar geleden is overvallen door een bokkenrijdersbende.

Of heeft deze bende nooit bestaan en waren het slechts verzinsels die mensen aan elkaar doorvertelden in de lange wintermaanden bij het open haardvuur? Onderstaand artikel probeert antwoord te geven op deze vraag.

Er zijn vanaf de 18e eeuw veel boeken en artikelen gepubliceerd over deze roversbende. Het eerste boek verscheen al snel nadat de laatste bokkenrijder werd veroordeeld. In 1779 kwam een boek uit van S.J.P. Sleinada (dit was een pseudoniem voor zijn echte naam, n.l. A. Daniels, pastoor van Schaesberg. Als je zijn echte naam van achter naar voren leest ontstaat zijn pseudoniem). Dit boek heette : *Oorsprong, oorzaeke, bewijs en ontdekkinge van een godlooze bezwoorne bende, nagtdieven en knevelaars, binnen de landen van Over Maeze en aenpalende landstreeken*. Ook een redelijk bekend standaardwerk is het boek van G. Ramaekers en T. Pasing uit 1972. Dit boek heet *“De woeste avonturen van de bokkerijders”*. Dit boek is nogal negatief maar naar mijn mening realistisch over de bokkenrijders. Het meest recente boek verscheen in 2006 van José Speetjens, getiteld *“Land van de bokkerijders”*. In tegenstelling tot de vorige schrijvers is Speetjens vrij mild tegenover het gedrag van de bokkenrijders en hij verklaart (en vergoelijkt) hun gedrag door de sociale omstandigheden van destijds. Daarover straks meer. Het lezen van deze en andere boeken en artikelen leveren geen onomstotelijk bewijs op dat deze bende echt bestaan heeft in de vorm die wij heden ten dage in gedachten hebben, namelijk een bende die stal van de

rijken en de buit verdeelde onder de armen. Een moderne Robin Hood-achtige bende dus (periode van Robin Hood is niet bekend, maar men moet denken aan de 11^e -14^e eeuw, tenminste als hij echt bestaan heeft. Harde bewijzen zijn nooit gevonden).

Het ligt in de bedoeling dat in 2008 een film verschijnt over de Bokkenrijders van de Belgische filmproducent Eddy Vereycken.

Tot zover de inleiding.

Opkomst en ondergang van de bende

De opkomst van roversbenden kan gemakkelijk verklaard worden door de slechte economische omstandigheden aan het begin van de 18^e eeuw. Er waren in Zuid-Limburg veel kleine gebieden (zogenaamde “heerlijkheden”) met bepaalde eigen bevoegdheden waardoor niet duidelijk was wie verantwoordelijk was voor de veiligheid. Elk gebied had zijn eigen afzonderlijke justitie en politie. Met name op het platteland stelde de politie weinig tot niets voor. Zo kon het gebeuren dat een gezochte misdadiger in het ene gebied, vluchtte naar een ander gebied waarin hij niet mocht worden opgepakt. Mede hierdoor nam de onveiligheid schrikbarend toe. Als we daarbij de toenemende armoede, veepest en een toenemend alcoholisme optellen komen we al snel tot de slotsom dat er allerlei groepen ontstonden die gingen plunderen. Ook oud-militairen, die nadat ze uit het leger vertrokken of geserteerd waren en geen werk hadden, sloten zich aan bij deze bende. Zij hadden vaak gediend in de legers van Holland, Schotland, Oostenrijk, Hongarije enz. De kans dat men werd opgepakt was minimaal. Maar áls men werd opgepakt waren de gevolgen meer dan gruwelijk en nauwelijks te beschrijven.

Kortom: de tijd was rijp voor het ontstaan van de bokkenrijders.

Volgens overleveringen zouden de leden van de bokkenrijders zich in hun nachtelijke strooptochten hebben verplaatst door de lucht, gezeten op bokken. Men dacht dat omdat vaak in één nacht op meer plaatsen boerderijen werden overvallen. Het was echter niet één bende die 's nachts opereerde maar meer bendes tegelijkertijd. De bokkenrijders verplaatsten zich te voet, te paard of door middel van een ezel. Overigens was tot nog in de 20e eeuw in de Balkanlanden de bok als vervoermiddel nog vrij gebruikelijk. De periode van de bokkenrijders kan men heel globaal in drie periodes indelen, namelijk van 1729 tot 1743, 1749 tot 1751 en van 1755 tot 1776.

De eerste periode 1729 - 1743

De eerste bende van de bokkenrijders is omstreeks 1729 ontstaan. Of deze bende als Bokkenrijdersbende opereerde is niet met zekerheid te zeggen. In de nacht van 7 op 8 augustus 1726 werd met geweld ingebroken in kasteel Oost op de Geul bij Valkenburg.

Valkenburg (L) Kasteel Oost

Omdat de daders nooit zijn opgepakt kan niet achterhaald worden of zij lid waren van de bokkenrijders of gewone inbrekers waren. Wel staat vast dat de kapitein van de bokkenrijders, Mathias Ponts, met enkele familieleden betrokken waren bij deze inbraak. In de nacht van 3 op 4 december 1738 werd wederom in het kasteel Oost ingebroken. De kern van de eerste bende bestond uit vilders. Een vilder was iemand die het vel van dode dieren stroopte en dit verkocht aan leerlooiers. Dit beroep was het minste van het minste. Een vilder mocht nooit een herberg binnen. Bij de deuropening werd hem een glas aangeboden zonder voetje, zodat hij het glas niet kon neerzetten en in één teug moest leegdrinken.

Het is niet precies bekend hoeveel benedeleden zijn veroordeeld. De ene schrijver heeft het over 800 personen terwijl Anton Blok in zijn boek niet

verder komt dan 656. Dit aantal heeft hij gespecificeerd naar methode van vonnis (galg, onthoofding, wurging, radbraken, verbanning enz.). Opvallend is dat van deze 656 personen 17 personen uit detentie zijn ontslagen.

De bokkenrijders hebben onder leiding van Mathias Pons ruim veertien jaar ongestoord hun gang kunnen gaan. Daaraan komt begin 1741 een einde als wordt ingebroken bij een rijke boer uit Bardenberg. Aanvankelijk ontkennen de inbrekers maar op de pijnbank geven ze de inbraak toe (ontkennen had trouwens geen zin omdat de gestolen goederen werden aangetroffen bij de inbrekers thuis) en noemen ze meer dan honderd namen van bokkenrijders. Justitie van Ubach brengt de sneeuwbal aan het rollen en stuurt dagvaardingen naar de diverse rechtbanken en dagelijks worden arrestaties verricht. In de periode september - december 1743 worden rond de 175 bokkenrijders terechtgesteld.

De bende is zodoende bijna volledig uitgeroeid.

De tweede periode 1749 - 1751

In 1749 komt er weer leven in de brouwerij. Bokkenrijder Geerling Daniels die in 1743 wist te ontkomen aan justitie begint rond 1749 enkele vroegere vrienden (z.g. complices) te verzamelen en slaagt erin een nieuwe bende op de been te brengen. Deze bende heeft slechts drie misdrijven begaan. De laatste is Daniels fataal. Op de vlucht voor justitie steekt hij zich tweemaal in de buik en overlijdt enkele dagen later in de gevangenis aan zijn verwondingen. Daniels is dood maar er zijn nog andere bokkenrijders in leven die de basis leggen voor de beruchtste tijd in Limburg.

De derde periode 1755 - 1776

Deze tweede (of eigenlijk de derde) periode staat onder leiding van de chirurgijn Joseph Heinrich Kerckhoffs. Nadat hij op 28 februari 1753 uit militaire dienst terugkwam werd hij vrijwel onmiddellijk kapitein. Naast de kapitein kende deze bende een groot aantal onderkapiteins die verantwoordelijk waren voor een bepaalde streek. Zo was Caspar van Mechelen hoofd van de Schinnerbende (bedoeld is Schin op Geul, Walem en Strucht) en was Anthoon Brassé uit Margraten leider van de bende van Margraten, Gulpen en Wijlre. Verderop in dit artikel wordt ingegaan op beide leiders.

Aanvankelijk had deze bende een beperkt aantal leden maar het aantal groeide snel.

De bende pleegt haar eerste zware inbraak oudejaarsavond 1755. Een herberg annex winkel en boerderij in Ten Esschen is het doelwit. Kerckhoffs was

bij de inbraak met mishandeling persoonlijk aanwezig. Er waren ongeveer honderd man bij betrokken.

In tegenstelling tot de eerste bende heeft de derde bende zich, voor zover bekend, slechts eenmaal schuldig gemaakt aan een inbraak in een kerk. Op 7 oktober 1760 was de kerk in Oud-Valkenburg het doelwit. Opvallend is dat pas 14 jaar later, namelijk op 22 november 1774 justitie zich met deze inbraak ging bezighouden.

In oktober 1760 pleegden enkele leden van de bende zonder medeweten van hun kapitein een inbraak waarbij een paard werd gestolen. De eigenaar van het paard had in feite de bokkenrijders uitgedaagd. Hij had namelijk op de dag van de inbraak in een herberg verteld dat zijn paard zo woest was dat zelfs de bokkenrijders het niet zouden kunnen vangen. In de herberg zaten op dat moment enkele bokkenrijders. Het initiatief voor de diefstal ging uit van acht bokkenrijders. Achteraf zal blijken dat deze solo-actie de bende fataal zou worden. Een van de bokkenrijders (Joseph Keyser, bijgenaamd “de jong”) viel in handen van justitie. Op dat moment had justitie geen vermoeden dat hij lid was van een nieuwe bende bokkenrijders. Hij werd daarom alleen maar ondervraagd over de diefstal van het paard. Toen de duimschroeven eraan te pas kwamen noemde hij ook de andere zeven medeplegers. Toen ging bij de rechters een licht branden. Een reeks arrestaties volgde en bij de verhoren werden weer andere namen genoemd die ook weer

werden opgepakt. Op deze manier werden ongeveer 100 namen genoemd. Op 7 oktober 1771 was de eerste terechtstelling maar dat weerhield enkele bokkenrijders er niet van om toch op eigen gelegenheid in de nacht van 7 op 8 december 1772 een inbraak in de Caumermolen in Heerlen te plegen. Op 12 mei 1773 werden weer zes bokkenrijders opgehangen aan de galg. De rechtbanken draaiden op volle toeren en op 14 augustus 1771 werd chirurg Kerckhoffs gearresteerd en daarmee werd de bende een gevoelige slag toegebracht. Maar ondanks dat de bende geen leider meer had gingen de leden individueel door met het plegen van inbraken. Zo werd op 21 november 1774 ingebroken in de pastorie van Margraten.

Maar toch leek het erop dat justitie de overhand had en vanaf 1773 werden aan de lopende band mensen veroordeeld en geëxecuteerd. Zo werden op 20 april 1773 in Heerlen 38 bokkenrijders ter dood gebracht, in Beek 22 en in Merkstein 29. Het was het begin van een eindeloos lijkende reeks terechtstellingen die pas in 1776 eindigde.

Gebied

Het gebied waarbinnen de bokkenrijders opereerden kan globaal vergeleken worden met het “opgeblazen” gebied dat thans Zuid-Limburg is, met als Noordgrens Sittard en aan de West- en Zuidkant enkele gebieden van België en aan de Oostkant een stukje Duitsland.

Behalve in Zuid-Limburg zijn er ook in andere delen van Nederland en België soortgelijke bendes geweest. Daarbij moet men denken aan het hedendaagse gebied in de buurt van Antwerpen en naar het noordwesten bij Tilburg.

Tot zover deze eerste bijdrage.

Jan Hendriks